

УДК 261.7

Заремба Е. М.,
пошукач кафедри культурології, Національний
педагогічний університет ім. М. П. Драгоманова
(Україна, Київ), fin_econ@vsau.vin.ua

ПРАВОСЛАВНІ БОГОСЛОВСЬКІ ПРОЕКТИ МАЙБУТЬОГО ЦЕРКВИ В УКРАЇНІ

Українські богослови пов'язують перспективи православ'я в Україні із актуалізацією явленя київське православ'я як особливий цивілізаційний феномен, що відрізняється від російського православ'я. Активно осмислюється досвід подолання церковних розділень у Болгарії, співіснування двох православних юрисдикцій в Естонії, подвійного підпорядкування північних єпархій у Греції. Все більше теологів вважають, що потрібно релятивізувати церковні структури, абсолютизуючи значення окремої громади або єпископії. У межах цієї теології Церква є мережею релігійних громад, поєднаних самою комунікацією між громадами (єпархіями), а не церковними структурами. Такі богословські теології розвивають еклесіологію Миколи Афанасєва та митрополита Іоанна Зізуласа, але вже у межах постмодерного теологічного дискурсу.

Ключові слова: церковна громада, патріархат, митрополія, автокефальна церква, канони, еклесіологія.

Богословські концепти та теорії все більше використовуються у дискусіях між православними юрисдикціями в Україні, особливо у суперечках щодо майбутнього українського православ'я. Богословська аргументація доповнює політичну та ідеологічну, а іноді стає основною. За часи, що пройшли із появи кількох православних юрисдикцій, характер богословської аргументації динамічно змінювався. Все більше важливими стають тенденції врахування досягнень сучасної зарубіжної православної богословської думки, особливо – грецької та американської. Саме тому є необхідність у релігієзнавчому аналізі розвитку дискусій навколо богословських засад міжправославних суперечностей в Україні.

Дискусійні елементи богословського осмислення міжправославних протиріч в Україні та проекти майбутнього українського православ'я ставали предметом розгляду О. Сагана, С. Здіорука, В. Токмана. Зазначені автори розглядали проблематику з позицій апології шляху УПЦ КП, а їх висновки у значній мірі є заангажованими через проавтокефалістську позицію. У значній мірі проекти майбутнього українського православ'я підмінені пошуками «технологій поєднання». У першій статті С. Здіорука і В. Токмана [1] невиправдано оптимістичні надії покладаються на об'єднання УПЦ КП і УАПЦ за сприяння і посередництва державної влади. Досвід релігійної політики 2014–2015 років довів, що несприяття керівництвом УАПЦ планів щодо приєднання до УПЦ КП є значно більшим, ніж вважали науковці. Навіть квота у третину місць на об'єднувачому соборі не завадила УАПЦ висувати все нові нереалістичні умови щодо повної рівності двох різновеликих юрисдикцій, об'єднання назви, тощо. Разом із тим, УАПЦ не розглядала більш реалістичний варіант входження до УПЦ КП в якості автономного об'єднання громад, що також доводить відсутність реальних намірів об'єднуватися. Друга стаття С. Здіорука та О. Сагана [2; 3] як реалістичний розглядала наступний сценарій: «Найбільш ефективним шляхом створення УППЦ є Всеукраїнський Собор УПЦ КП, УАПЦ та тієї частини єпархій УПЦ МП, які підтримають автокефальні тенденції. Після конституювання УППЦ необхідна державна перереєстрація структур УПЦ у відповідності

до їх реального статусу (єкзархат чи митрополія Руської ПЦ). До Помісної Церкви очікувано можуть приєднатися єпархії УПЦ в західному та центральному регіоні України, які становлять більшість у Церкві (біля 70% усіх парафій). У такому випадку УППЦ буде домінувати в Україні за кількістю парафій та нараховуватиме понад одинадцять тисяч громад» [3]. В якості супровідних заходів щодо процесу об'єднання пропонувалися: широке інформування населення, перехід від моделі сепаратного існування держави і церкви до співробітництва, яке б регулювалося конкордатами; повернення УПЦ її дійсної назви «Руська православна Церква»; налагодження конструктивних відносин із Константинопольським патріархатом і використання змагань останнього за першість із Москвою [2; 3]. Частково ці пропозиції перебувають у стадії здійснення, однак головні із можливих заходів власне щодо проведення об'єднувачого собору не були актуалізовані. Оскільки УПЦ МП зайняла неконструктивну позицію євроінтеграційного курсу України, розпочала інформаційну війну проти української влади та УПЦ КП, сприяла зриву перемовин УПЦ КП і УАПЦ, експерти запропонували нові заходи щодо нейтралізації негативних процесів в українському православ'ї [4]. «Необхідним кроком на шляху демократичного зміцнення суверенітету України має стати нівеляція деструктивного впливу УПЦ (МП) на український соціум. У цьому контексті слушно видається практична реалізація низки заходів. 1. Ухвалення парламентом законопроєкту №1244 від 04.12.2014 р. про внесення змін до Закону України «Про свободу совісті та релігійні організації» щодо назв організацій, керівні центри яких розташовані за межами України. У разі ухвалення такої нормативно-правовий акт зобов'язе УПЦ (МП) здійснити перереєстрацію та відобразити у своїй назві власну залежність від РПЦ, що покладе край введенню в оману мільйонів віруючих українців. 2. Ініціювання перед урядом країни питання про відмову підтвердити будь-які майнові права УПЦ (МП) на ключові національні святині – Свято-Успенську Києво-Печерську лавру, Свято-Успенську Почаївську лавру, Свято-Успенську Святогірську лавру. Неправомірно, що визначний культурний спадок української нації належить церкві, котра не дбає про розвиток національної державності й духовності, а тільки плондрує їх. 3. Недопущення до участі в публічних урочистостях ієрархів УПЦ (МП), які мають проросійську позицію, дискредитують український народ і державну владу. 4. Залучення як органами центральної влади, так і місцевого самоврядування до підготовки та реалізації соціально значущих проєктів і програм тільки тих православних інституцій, які показали здатність до суспільно-патріотичного виховання своїх вірян. 5. Заборона в'їзду на територію України одіозним діячам і функціонерам РПЦ, діяльність яких спрямована на підрив територіальної цілісності й суверенітету держави, поглиблення міжцерковних і міжконфесійних конфліктів та протистоянь, культивування у суспільній свідомості російських імперсько-шовіністичних ідеологем. 6. Люстрація чиновників, котрі своїми вчинками і діями гальмують процес конституювання Української помісної православної церкви. На жаль,

навіть у вищих органах державної влади продовжують обіймати не другорядні посади люди, які заради власної вигоди не тільки активно підтримують УПЦ (МП), а й свідомо виправдовують діяльність церкви-коллабораціоніста окупаційного російського режиму. 7. Проведення публічного обговорення підготовленого проекту Концепції державно-конфесійних відносин із подальшим його доопрацюванням і поданням у встановленому порядку на розгляд до Верховної Ради України. 8. Розробка і внесення системи комплексних змін до чинного законодавства про свободу совісті та релігійні організації, якими передбачити безумовні санкції проти діяльності релігійних організацій, що спрямована на порушення територіальної цілісності та суверенітету Української держави або розпалювання релігійної ворожнечі. 9. Запровадження в Україні системи конкордатів, тобто переведення відносин між інститутами державної влади та релігійними організаціями у двосторонні договори шляхом внесення Верховною Радою України відповідних змін до Закону України «Про свободу совісті та релігійні організації». Це розвиватиме прозорі партнерські засади співпраці між суб'єктами суспільного простору, змусить дотримуватися сторонами відповідних зобов'язань, спонукатиме релігійні організації працювати відповідально, на паритетних засадах і на благо всього українського народу. 10. Комплексне (дипломатичне, організаційне, інформаційно-медійне тощо) сприяння з боку держави об'єктивно назрілому конституюванню Української помісної православної церкви з центром у столиці України м. Києві, що вповні відповідає нормам і церковного, і міжнародного права» [4]. Однак, ці заходи не враховують богословських аспектів проблематики. Сучасна ситуація в Україні сприяє загостренню міжюрисдикційних протиріч в православному середовищі, кризі богословського дискурсу щодо перспектив українського православ'я. Існує гостра потреба у об'єктивному релігієзнавчому аналізі інваріантів богословського бачення майбутнього українського православ'я, що і є метою даної статті.

За нашими спостереженнями українські богослови пов'язують перспективи православ'я в Україні із церковно-канонічними та церковно-суспільними проектами. Обидва проекти спираються на певні богословсько-культурологічні уявлення про київське православ'я як особливий цивілізаційний феномен, що відрізняється від російського православ'я.

Проведення різкого розмежування між українським та російським типом православ'я коріниться у ідеях праці М. Костомарова «Дві руські народності». Український релігієзнавець Ю. Чорноморець так пояснює загальну культурологічну дихотомію такого богословського мислення: «Класичне розрізнення українського і російського православ'я ґрунтується на схемі двох народних ментальностей Миколи Костомарова. Українці – індивідуалісти, росіяни – колективісти, а тому українець любить у релігії персональну містику, а росіянин – колективний обряд. Для українця в християнстві головне – моральна сутність, для росіянина – зовнішня форма (тому в Україні реформа богослужіння за Петра Могилы пройшла непомітно, а в Росії при Никона призвела

до трагедії розколу). Для українця православ'я має легітимізувати його народний спосіб життя, для росіянина – державну машину і безвольну покірність государю, поміщику, «громаді». Українське православ'я характеризується відкритістю до культурних досягнень власного і інших народів, оскільки здатність до інкультурації взагалі істотно властивість християнства як світової релігії. Російське православ'я відступає від християнської культурної відкритості також у прагненні зберегти зовнішні форми власної релігійності переходить до утвердження релігійної культури закритого типу» [5]. Додаткові аргументи на користь існування відмінностей релігійної культури України та Росії віднаходили І. Огієнко [6], П. Яроцький [7], О. Саган [8], О. Донченко і Ю. Романенко [9]. Сучасні українські богослови митрополит Володимир (Сабодан), митрополит Олександр (Драбинко) і протоієрей Петро Зуєв протиставили київський тип християнства як паціфічний і культургерський московському православ'ю як войовничому та імперському. Звичайно, це було значною переінтерпретацією оригінальної середньовічної ідеї Києву як «Другого Єрусалиму» [10]. Причинами для такої герменевтичної стратегії були потреби пошуку богословських підстав для легітимізації окремого шляху розвитку УПЦ. Ідея «київського християнства» повинна була стати основою для «м'якої сили» для ідеології канонічної автокефалії УПЦ та навіть для обґрунтування регіонального лідерства Києва [11]. Російська агресія проти України в 2014 році привела до радикалізації протиставлення ідеї Києву як Другого Єрусалиму та Москви як Третього Риму. А саме, Київ став символом цивілізації та культури, а що протистоїть Москві як осередку Великого Степу, що несе в собі стихію варварства та руйнування [12].

На думку митрополита Володимира особливе київське православ'я було синтезом найкращих рис християнських Заходу та Сходу, а сьогодні є відкритим до гуманістичних та прогресивних тенденцій. Саме тому, в Україні можливий пошук різних богословсько-канонічних варіантів вирішення проблеми розділення українського православ'я [13]. Найоптимальнішим на думку багатьох теологів було б проведення об'єднавчого собору УПЦ, УПЦ КП та УАПЦ, на якому б УПЦ відокремилася від Москви, а новообране керівництво єдиної помісної церкви звернулося б за томосом про автокефалію до Константинопольського патріархату. Богослови звертають увагу на позитивний досвід Болгарії, в якій, із другої спроби вдалося поєднати дві церковні ієрархії. При цьому провідна роль належала державі, її рішення, що на території країни може бути лише одна релігійна організація, що представляє болгарське православ'я. Зазначимо, що таке рішення критикувалося європейськими інституціями як обмеження права на релігійну свободу. Однак, державне рішення визнавати лише одну православну юрисдикцію відповідає принципу поваги держави до канонічного устрою церкви. Канони передбачають саме існування однієї церкви, однієї ієрархії. Альтернативою до «болгарського варіанту» завжди був естонський сценарій, тобто існування в Україні двох паралельних канонічних юрисдикцій, одна із яких була б спадкоємницею УПЦ МП, а друга – визнаною Константинополем спадкоємницею УПЦ

КП. У 2008 році Вселенський патріарх і пропонував визнати УПЦ КП в якості автономної Церкви в складі Константинопольського патріархату і перспективою отримання автокефалії, приєднання УАПЦ та частини УПЦ МП. Патріарх Філарет погоджувався лише на томос про автокефалію, перемовини щодо надання якого тримають і досі. В ідеалі між двома канонічними українськими юрисдикціями навіть було б можливим співпричастя та утворення спільної єпископської конференції за прикладом США. Але досвід Естонії свідчить, що скоріше слід очікувати тривалого розриву спілкування РПЦ та Константинопольського патріархату. Компромисним, на думку найближчого соратника митрополита Володимира, владики Олександра (Драбинко), був би «елладський варіант». Як відомо, північні єпархії Греції, історично належать до юрисдикції Константинопольського патріархату, але були передані в управління Елладській Православній Церкві. Так само, УПЦ КП та УАПЦ пропонувалося утворити Київську митрополію Константинопольського патріархату, управління якою було б доручено особисто митрополиту Володимиру Сабодану. Ясно, що таке становище могло б бути лише тимчасовим, і переважно реальним щодо УАПЦ, але не УПЦ КП, яка принципово змагається за помісний та автокефальний статус. Тому на сьогодні найбільш реалістичним є «естонський варіант» [13].

Українські теологи беруть активно участь в сучасних дискусіях, які пов'язані з православними намаганнями повернутися до церковної ідентичності першого тисячоліття, а то і першого століття існування християнства. Важливо, що переформатування церковної ідентичності не вважається при цьому самоціллю, але має послугувати зміні співвідношення церкви та суспільства. Архієпископ Ігор (Ісіченко) із УАПЦ, протоієрей Олександр Кубеліус (екс-ректор КДА із УПЦ МП), протоієрей Володимир Сміх із УПЦ КП в середині 1990-х років почали активно проповідувати ідеї еклезіології протоієрея Миколи Афанасєва про те, що Церква існує лише на рівні конкретної євхаристійної громади, очолюваної священником чи єпископом. Відмітимо, що еклезіологія протоієрея Миколи Афанасєва близька до протестантських концепцій, згідно із якими можливі лише два онтологічні стани Церкви: невидима універсальна Церква та конкретні громади, які називаються «помісними церквами» та є повністю самостійними. Єпископії та інші об'єднання громад вважалися лише формальними структурами, конкретна конфігурація яких є умовною, історично визначеною. Де-факто, у боротьбі із Московським патріархатом, українські богослови приходили до парадоксального висновку, який був сформульований наступним чином: «патріархатів не існує». Відповідно, кожний єпископ, митрополит чи патріарх має скоріше неформальне лідерство. При такому баченні ситуації втрачається центральна роль концепції апостольської спадкоємності. Оскільки неможливо заперечувати того факту, що за вченням Православної Церкви єпископи є спадкоємцями апостолів та уповноважені висвячувати нових єпископів, священників, дияконів. Саме за благословенням єпископів звершують своє служіння священники та диякони. Усвідомлення цього привело архієпископа Ігоря (Ісіченко), протоієрея О. Кубеліуса,

протоієрея В. Сміха до активної рецепції еклезіології митрополита Іоанна Зізіуласа. Також до цих процесів у розвитку богословських ідей приєдналися К. Говорун, Ю. Чорноморець, Д. Кузьменко. В цьому варіанті еклезіології вважається, що онтологічно існують єпископії, але митрополії та патріархії не складають сутності церкви. Відповідно, Православна Церква може бути всесвітньою мережею громад на чолі з єпископами (єпископій). Вважається оптимальним, якщо під орудою одного єпископа знаходиться до 50 громад, що забезпечує можливість безпосереднього міжособистісного спілкування. Твердження про відносність сучасного поділу на помісні православні церкви має зробити беззмістовними змагання за «канонічні території». Негативне сприйняття появи нових помісних церков у такій теології оцінюється як таке, що суперечить християнській моралі, показує невміння «імперіалістичної церкви» поставити себе на місце пригнічуваної «національної церкви». А саме, у межах цієї логіки важливим є наступне: «Філософія території, яку прийняла Церква, безпосередньо визначала організацію церковних структур. Спочатку це була римська універсалістська філософія, а потім європейська філософія політичної суверенності. Основою церковної помісності стали принципи, закладені в Вестфальський мир. Це означало, що кожна Помісна Церква ґрунтується на суверенній території і охороняє цю суверенність усіма доступними канонічними і іншими методами. Канони стали засобом захисту територіального суверенітету Церков. Захід однієї Помісної Церкви на територію іншої став розцінюватися як інтервенція, яка карається найжорсткішими заходами – розривом відносин. До сих пір Помісні Православні Церкви живуть по вестфальським принципам» [14]. Таким чином, сьогоденні змагання РПЦ за свою канонічну територію оцінюється як визначене впливом Заходу – ідеї Імперії та ідеї національної держави, яка може визначати релігійне життя (згідно із принципом «чия влада – того церква»). Історично відносним є об'єднання єпископій у митрополії, а потім – у патріархати. Першопочатково церква була мережею територіальних громад, її буття було схоже на сучасне існування православ'я у діаспорі. Внесення об'єднавчого принципу митрополій (за поділом на провінції) та патріархатів (за поділом на діацези) внесло ієрархічним принцип до церковного буття. Цей принцип спотворив історичне існування церкви, а також привів до великого розколу 1054 року [14]. Логіка К. Говоруна веде до тих же висновків, що і сучасна греко-католицька думка про можливість «об'єднання знизу», через співпричастя мирян, має певні богословські підстави.

Висновки. Загальним контекстом для богословських пошуків українських теологів є концепція київського християнства як окремого цивілізаційного типу. Богословські та канонічні підстави існують для об'єднання за взірцем Болгарії, при суттєвому сприянні держави. Також цілком можливим є існування двох православних юрисдикцій як у Естонії. Найменш реалістичним є пропозиція приєднати УПЦ КП та УАПЦ за взірцем південних єпархій Греції, які формально належать Константинопольському патріархату, але реально – Елладській Церкві, якій вони передані в управління. Процеси об'єднання можуть розпочатися

знизу, із комунікації вірних та громад, оскільки лише у конкретних парафіях та єпархіях виявляється загальна церква, тоді як патріархати і митрополії є лише формальними структурами. Звідси робиться висновок, що боротьба за «канонічні території» суперечить самій сутності християнської церкви як комунікації всіх ортодоксально віруючих.

Список використаних джерел

1. Здіорук С., Токман В. Україна на шляху конститування Помісної православної церкви / С. Здіорук, В. Токман // Релігійна панорама. – 2009. – №11. – С.46–62.
2. Саган О., Здіорук С. Помісна Православна Церква: проблеми і прогнози конститування. Частина I [Електронний ресурс] / Саган О., Здіорук С. // Релігія в Україні. – Режим доступу: <http://www.religion.in.ua/main/analitica/26674-ukrayinska-pomisna-pravoslavna-cerkva-problemi-i-prognozi-konstituyuvannya.html>.
3. Саган О., Здіорук С. Помісна Православна Церква: проблеми і прогнози конститування. Частина II [Електронний ресурс] / Саган О., Здіорук С. // Релігія в Україні. – Режим доступу: <http://www.religion.in.ua/main/analitica/26675-ukrayinska-pomisna-pravoslavna-cerkva-problemi-i-prognozi-konstituyuvannya-chastina-ii.html>.
4. Здіорук С., Токман В. Вичавлюючи Москву по краплині [Електронний ресурс] / С. Здіорук, В. Токман // Дзеркало тижня. – Режим доступу: <https://dt.ua/internal/vichavlyuyuchi-moskvu-po-kraplini-.html>.
5. Чорноморець Ю. Украинское и российское православие: необходимость «перезагрузки» [Електронний ресурс] / Ю. Чорноморець // РІСУ. – Режим доступу: https://risu.org.ua/article_print.php?id=45421&name=open_theme&lang=ru&.
6. Огієнко І. І. Українська церква: Нариси з історії Української Православної Церкви / І. І. Огієнко. – К.: Вид-во «Україна», 1993. – 284 с.
7. Яроцький П. Л. Релігієзнавство: Сучасні релігійні процеси у світі й Україні / Яроцький П. Л. – К.: Кондор, 2013. – 442 с.
8. Саган О. Національні прояви православ'я: український аспект / Олександр Саган. – К.: Світ знань, 2001. – 256 с.
9. Донченко О., Романенко Ю. Архетипи соціального життя і політика (Глибинні регулятиви психополітичного повсякдення): Монографія / Донченко О., Романенко Ю. – Київ: «Либідь», 2001. – 334 с.
10. Ричка В. М. «Київ – Другий Єрусалим» (з історії політичної думки та ідеології середньовічної Русі). – К.: Інститут історії України НАН України, 2005. – 243 с.
11. Зуев П. Киевское распутье [Електронний ресурс] / П. Зуев, К. Щеткина // Зеркало недели. – Режим доступу: https://zn.ua/SOCIETY/kyevskoe_rasputie.html.
12. Чорноморець Ю. П. Київська ідея в сучасному релігійно-культурному дискурсі [Електронний ресурс] / Ю. П. Чорноморець. // Релігія в Україні. – Режим доступу: <http://www.religion.in.ua/main/bogoslovya/28079-kiyivska-ideya-v-suchasnomu-religijno-kulturnomu-diskursi.html>.
13. Чорноморець Ю. П. Перспективи створення канонічної помісної церкви в Україні / Юрій Чорноморець // Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова [зб. наукових праць]. – Серія 7. Релігієзнавство. Культурологія. Філософія / ред. рада: В. П. Андрущенко. – К.: Видавництво НПУ імені М. П. Драгоманова, 2014. – Вип.34 (47). – С.96–110.
14. Говорун К. Конспект книги «Scaffolds of the Church» [Електронний ресурс] / Кирилл Говорун // Лінкед. – Режим доступу: <https://www.linkedin.com/pulse/%D0%BA%D0%BE%D0%BD%D1%81%D0%BF%D0%B5%D0%BA%D1%82-%D0%BA%D0%BD%D0%B8%D0%B3%D0%B8-scaffolds-church-cyril-hovorun>.

References

1. Zdioruk S., Tokman V. Ukraine on the way to the constitution of the local Orthodox Church / S. Zdioruk, V. Tokman // Religion Panorama. – 2009. – №11. – S.46–62.
2. Sahan O., Zdioruk S. Pomisna Pravoslavna Tserkva: problemy i prohnozy konstituyuvannya. Chastyna I [Elektronnyy resurs] /

Sahan O., Zdioruk S. // Relihiya v Ukraini. – Rezhym dostupu: <http://www.religion.in.ua/main/analitica/26674-ukrayinska-pomisna-pravoslavna-cerkva-problemi-i-prognozi-konstituyuvannya.html>.

3. Sahan O., Zdioruk S. Pomisna Pravoslavna Tserkva: problemy i prohnozy konstituyuvannya. Chastyna II [Elektronnyy resurs] / Sahan O., Zdioruk S. // Relihiya v Ukraini. – Rezhym dostupu: <http://www.religion.in.ua/main/analitica/26675-ukrayinska-pomisna-pravoslavna-cerkva-problemi-i-prognozi-konstituyuvannya-chastina-ii.html>.

4. Zdioruk S., Tokman V. Vychavlyuyuchy Moskvu po kraplyni [Elektronnyy resurs] / S. Zdioruk, V. Tokman // Dzerkalo tyzhnya. – Rezhym dostupu: <https://dt.ua/internal/vichavlyuyuchi-moskvu-po-kraplini-.html>.

5. Chornomoret's' Y. Ukraynskoe y rossyyskoe pravoslavnye: neobkhodnost' «perezahruzky» [Elektronnyy resurs] / Y. Chornomoret's' // RISU. – Rezhym dostupu: https://risu.org.ua/article_print.php?id=45421&name=open_theme&lang=ru&.

6. Ohiyenko I. I. Ukrayins'ka tserkva: Narysy z istoriyi Ukrayins'koyi Pravoslavnoyi Tserkvy / I. I. Ohiyenko. – K. : Vyd-vo «Ukrayina», 1993. – 284 s.

7. Yarots'kyy P. L. Relihiyevnavstvo: Suchasni relihiyni protsesy u sviti y Ukraini / Yarots'kyy P. L. – K. : Kondor, 2013. – 442 s.

8. Sahan O. Natsional'ni proyavy pravoslav'ya: ukrayins'kyy aspekt / Olexandr Sahan. – K.: Svit znan', 2001. – 256 s.

9. Donchenko O., Romanenko Yu. Arkhetypy sotsial'noho zhyttya i polityka (Hlybnyni rehulyatyvy psykhopolitychnoho povsyakdennya): Monohrafiya / Donchenko O., Romanenko Yu. – Kyiv: «Lybid'», 2001. – 334 s.

10. Rychka V. M. «Kyyiv – Druhyy Yerusalyim» (z istoriyi politychnoy dumky ta ideolohiyi seredn'ovichnoyi Rusi). – K.: Instyt-tut istoriyi Ukrainy NAN Ukrainy, 2005. – 243 s.

11. Zuev P. Kyevskoe rasput'e [Elektronnyy resurs] / P. Zuev, K. Shchetkyna // Zerkalo nedely. – Rezhym dostupu: https://zn.ua/SOCIETY/kyevskoe_rasputie.html.

12. Chornomoret's' Y. P. Kyyiv'ska ideya v suchasnomu relihiyno-kul'turnomu dyskursi [Elektronnyy resurs] / Y. P. Chornomoret's' // Relihiya v Ukraini. – Rezhym dostupu: <http://www.religion.in.ua/main/bogoslovya/28079-kiyivska-ideya-v-suchasnomu-religijno-kulturnomu-diskursi.html>.

13. Chornomoret's' Y. P. Perspektyvy stvorenniya kanonichnoyi pomisnoyi tserkvy v Ukraini / Yuriy Chornomoret's' // Naukovyy chasopys Natsional'noho pedahohichnoho universytetu imeni M. P. Drahomanova [zb. naukovykh prats']. – Seriya 7. Relihiyevnavstvo. Kul'turolohiya. Filosofiya. / red. rada: V. P. Andrushchenko. – K.: Vydavnytstvo NPU imeni M. P. Drahomanova, 2014. – Vyp.34 (47). – S.96–110.

14. Hovorun K. Konsept knyhy «Scaffolds of the Church» [Elektronnyy resurs] / Kyryll Hovorun // Linked. – Rezhym dostupu: <https://www.linkedin.com/pulse/%D0%BA%D0%BE%D0%BD%D1%81%D0%BF%D0%B5%D0%BA%D1%82-%D0%BA%D0%BD%D0%B8%D0%B3%D0%B8-scaffolds-church-cyril-hovorun>.

Zaremba E. M., competitor of the Department of Cultural Studies of the National Pedagogical University named after M. P. Dragomanov (Ukraine, Kyiv), fin_econ@vsau.vin.ua

Orthodox theological projects of the future Church in Ukraine

Ukrainian theologians associate the prospects of Orthodoxy in Ukraine with the actualization of ideas about Kiev's Orthodoxy as a special civilizational phenomenon, different from Russian Orthodoxy. The experience of overcoming church divisions in Bulgaria, the coexistence of two Orthodox jurisdictions in Estonia, and the dual subordination of the northern dioceses in Greece are actively being considered. More and more theologians believe that it is necessary to relativize church structures, absolutizing the significance of a particular community or episcopacy. In the framework of this theology, the Church is a network of religious communities united by the very communication between communities (dioceses), rather than church structures. Such theological theories develop the ecclesiology of Nicholas Afanasiev and Metropolitan John Zizioulas, but already within the framework of postmodern theological discourse.

Keywords: church community, patriarchy, metropolia, autocephalous church, canons, ecclesiology.

* * *